

הברכה והתשאייה בגבולות רוסיה



הרה"ח משה לברטוב

קרוב לשלושים שנה פעלה לשכת "עזרת אחים" בניו-יורק למען יהודי ברית המועצות מתוך רצון עז לעזור לאחים אשר מעבר למסך הברזל. במגוון שיטות מתוחכמות שלא היו מביישות שום גוף ריגול מקצועי הצליחו אנשי עזרת אחים לשלוח כמויות ענק של ספרים, תשמישי קדושה, אוכל כשר ועזרה כספית עבור אלו שנוזקו לכך.

● בראיון ל"בית משיח" חושף החסיד הרב משה לברטוב את שיטות ההצפנה בהם נעזרו השלוחים השונים בעזרתם את בדיקות המכס הקפדניות ביותר בעולם אשר בגבולות רוסיה של שנות השישים עד הגלאסנוסט

מאת מנחם זיגלבוים ואברהם יעקבסון

ומאות חבילות של תשמישי קדושה, ספרי יהדות ואפילו אוכל כשר.

העברת הדברים דרך מוכסי הגבול הרוסים שפששו בכל חפץ שנכנס בגבול חייבה הכנה לוגיסטית מורכבת ומתוחכמת, והכנות אלו נעשו במרתף ביתו של הרב החסיד ר' משה לברטוב, איש חסיד יוצא רוסיה, שיחד עם חבריו לארגון "עזרת אחים" דאגו באופן אישי למאות מאנ"ש והמקורבים בערי רוסיה השונות, ועל ידי המשלוחים שלהם הפיחו בקרבם עידוד רב.

●

ר' משה לברטוב נולד במוסקווה

גדול, כשבסמוך עמד קרטון ובו קופסאות שימורים רבות שהכינה במשך הלילה, מלאים באוכל כשר. רק עם תום העבודה פנתה האשה לחטוף תנומה, לאחר לילה כה מפרך.

אילו התופעה המוזרה הזאת היתה חד-פעמית, עוד היה ניתן לעבור לסדר היום, אולם תופעה זאת, ודומות לה, חזרו על עצמם ביתר שאת לעיתים די תכופות.

ובכן, מסתבר שמרתף זה היה הבסיס לכל הפעולות החשאיות שנעשו במשך עשרים שנה לטובת יהודי רוסיה מטעם ארגון "לשכת עזרת אחים"; משם אותרו שלוחים שנסעו לרוסיה למטרות שונות ומשם נשלחו עשרות

מרתף אפלולי מתחת לדירה פרטית ברחוב סטרלינג "ב"קראון-הייטס" ישה אשה בשעת לילה מאוחרת והיא טרודה בעבודה עד למעלה מראש. זר שהיה מביט בעבודתה לא היה מבין לפרש מעשיה, בלשון המעטה. מעשיה היו מוזרים מאד. היא לקחה, למשל, כוס קפה ושפכה אותו על ספרי קודש. בינות לדפים שפכה מעט קפה, דפדפה ושוב שפכה קפה ושוב דיפדפה וממשיך עד סופו...

שעות הלילה חלפו במהירות ועם אור הבוקר היתה ערמת הספרים ארוזה בתיק

ב



למשפחת חסידים וותיקה וכבר מינקותו התחנך על אווירת מסירות הנפש. "לבית הספר הממשלתי כמובן שלא הלכנו, ולבתינו הגיע מלמד, יהודי זקן מסמרגון שהתגורר במוסקווה ואכל אצלנו בשבתות, והוא זה שלימד את אותי ואחי".

המגורים במוסקווה עזרו לילדי משפחת לברטוב, ופקידי הרישום לבתי הספר הממשלתיים לא פקדו את ביתם מלבד שני פעמים, וגם אז עבר העניין בשלום. ההמולה במוסקווה חיפתה על אי נוכחות הילדים בבית הספר.

את התפילות בשבתות התפללו האב והילדים בבית הכנסת החב"די 'מרינה' רושצ'יה' בשל קירבת מגוריהם לבית הכנסת. שם בבית הכנסת נשמו את האווירה החסידית החב"דית. "בבית הכנסת הזה התרכזו הרבה מן הדמויות החסידיות שהיו ברוסיה, וזה כמובן גרם לכך שבית הכנסת היה למרכז חסידי תוסס, ולעריכת התוועדות בשבתות וביומי דפגרא.

מי היו הדמויות?

ר' ניסן נמנוב היה מתוועד לעיתים. היה גם ר' מענדל פטרפס (שהתגורר כמאה ק"מ ממוסקווה) ר' אבא פליסקין, ר' בן ציון שם טוב ור' מענדל לייב אברמסון שהיה אחת הדמויות והיה 'ציורי' מעניין. אני זוכר את אותו מוצאי שבת שנאסר, סיפרו אז שלקחו אותו מביתו ומאז לא חזר. היו שם גם הרב מדאליע ור' יצחק מיכאל אלפרוביץ'. גם ר' יונה כהן התבלט כ'ציורי' מיוחד. בשנות המלחמה עזבו כל החסידים הללו את מוסקווה. בהתוועדות שנערכו עם החסידים הללו דיברו הרבה על הרבי, שצריכים להתראות שוב עם הרבי.

כשמזכירים את זה, אני נזכר בחסיד ידוע בשם ר' שמואל קריסלאווער שהיה גם הוא 'ציורי'. כשרצה לאחר המלחמה לצאת את רוסיה נסע כמו עוד רבים אחרים לעיר הגבול לבוב בהמתנה להזדמנות נאותה לצאת. באותה עת התקבצו בעיר רבים מאנ"ש שביקשו לצאת, ועל אף הפחד הגדול להיפגש זה עם זה, בשמיני עצרת נפגשו כמה חסידים כדי לאכול בסוכה ולהתוועד.

הסוכה הזאת היתה בנויה במרפסת כשאת הסכך שמו על המעקה, ומשום כך היתה הסוכה נמוכה מאד וכדי להכנס לשם היה צריך להתכופף ולאכול בחצי שכיבה... הפחד היה גדול יותר משום שבמרחק שתי בתים משם היה בנין משרדים של ה.ק.וו.ד. שהיו יכולים להבחין בנעשה.

באותו שמיני עצרת של שנת תשי"ז התוועדו במשך זמן רב, וכשהתחיל גשם שוטף

העניינים קודם לכן היו ר' לייבל מוצקין ור' מענדל פטרפס. החיילים הוציאו את כל הנוסעים החוצה אל הקור המקפיא שם ניצבו במשך שעותיים של פחד וקור חודר עצמות, אבל בסופו של דבר הרכבת עברה את הגבול בשלום והגיעה לפולין.

אולם גם בפולין לא חלפה הסכנה לגמרי, ומדי פעם נערכו ביקורות של הפולנים, ופעם אחד החיילים אף התפלא בקול רם: "איך זה שפולנים לא יודעים פולנית ומדברים רק רוסית?"

כאן היה ר' משה לברטוב במסע ארוך במדינות וערי אירופה השונות, מתחיל בציכסלובקיה, בפרשבורג, שם נעזרו בארגון "הבריחה", "הם היו צעירים שפעלו מתוך מסירות נפש רבה", לאחר מכן הגיעו לקראקא שם הובאו לבית-הכנסת "ייבטוביץ". ולאחר השבת הועברו מקצה פולין לצידה אחר של פולין. עוד הם המשיכו לפראג ומשום לאוסטריה ולבסוף הגיעו למחנה פליטים 'האליין'.

כעבור שנה וחצי הגיעו הפליטים לעיר בראנווא שבצרפת שם סייע להם הגיוינט בפתיחת ישיבה חסידית הקיימת עד עצם היום הזה. בתחילה שימש ר' שלמה חיים קסלמן כמשפיע ומנהל, ואילו ר' נחום לבקובסקי ור' יוסף גולדברג שימשו כראשי הישיבה. כעבור תקופה הגיע מפאקינג ר' ניסן נמנוב יחד עם תלמידים נוספים, והוא נהיה למנהל והמשפיע של הישיבה יחד עם הגרשי"ז דווארקין.

המשיכו את ההתוועדות בתוך הבית. אני זוכר שר' שמואל קריסלאווער אמר "לחיים, להתראות עם הרבי", ואבא הגיב ואמר "אם הרבי רוצה שנעסוק פה, זוהי הכוונה".

בסופו של דבר שניהם לא הצליחו לצאת. אבא היה צריך לחזור למוסקווה כיון שבדיוק האחות טילפנה וסיפרה שלאחרונה מחפשים את אבא בבית-הכנסת והוא נאלץ לחזור למוסקווה בטרם יחשדו בו. לאחר שחזר נעלם פתאום ואיש לא ידע היכן הוא, ואילו ר' שמואל איחר את הנסיעה האחרונה בעשאלונים".

בהיותם בלבוב, עשו כל מאמץ כדי לרקום, ולו במעט, חיים חסידיים. ר' יונה כהן שלח שלוחים לבחורים שהיו בקבוצה הלוודיע שר' שמואל קריסלאווער יתן שיעור, וכך בעצם החלה הישיבה. לאחר מכן ניהלו אותה ר' שלמה חיים קסלמן ור' ישראל נח בליניצקי ור' יוסף גולדברג.

בסופו של דבר הצליח ר' משה לברטוב לצאת את רוסיה באותן רכבות של חסידים שהתחזו לפולנים. הוא יצא את רוסיה בייט כסלו תשי"ז בוואגון (קרונ) שהיה מלא וגדוש מפה לפה באנ"ש ומשפחותיהם.

ר' משה מתאר קצת את האווירה בקרון בעת הגיעם לגבול. "שעות רבות נסענו עד שהגענו לגבול שם נעצרה הרכבת לצורך ביקורת גבולות. מובן שכמעט אף אחד מהחסידים שהתחזו לפולנים לא ידע פולנית והפחד בקרון היה גדול מאד. מי שניהלו את

שלוש שנים למד ר' משה לברטוב בבראנווא, ובשנת תשי"י שלח המשפיע ר' ניסן נמנוב רשימה של עשרה בחורים, וביקש רשות מהרבי הריי"צ לשלוח אותם ללמוד אצל הרבי. הרבי הריי"צ אישר את רשימת הבחורים, שביניהם היה גם משה לברטוב, אולם עד שכל הנוסעים סידרו את כל האישורים, הוויזות וכרטיסי הנסיעה הגיעה השמועה על הסתלקותו של הרבי. ר' ניסן שלח מכתב נוסף לרבי נשיא דורנו ושאל האם ענין הנסיעה עדיין תקף, והרבי הורה שימשיכו בהכנות לנסיעה.

בשנת תשי"א הגיעו כולם לארה"ב ומשה לברטוב המשיך את לימודיו ב-770 עוד שנתיים נוספות. אחר-כך נשלח לשמש כמשגיח בישיבה החדשה שהוקמה בפיטסבורג וכעבור שש שנים חזר ל"קראון הייטס" ושימש כימלמד.

דומה היה ששיגרת החיים הזאת של ר' משה לברטוב, כמו עוד בעלי-בתיים רבים, תימשך כל השנים, אולם לר' משה נועדה שליחות אחרת...

בשנת תשכ"ד יצא החסיד ר' מענדל פוטרפס את רוסיה ומיד הגיע לחצרות הקודש כדי להיות עם הרבי. טבעי הדבר שחבריו החסידים מרוסיה המתינו לו בציפיה רבה, ושמחת הפגישה היתה גדולה. אולם ר' מענדל בדרכו האופיינית, לא נתן להם וגם לעצמו לנוח על זירי דפנה, הוא בא בטענות לר' לייבל מוצקין ולר' משה מרוזוב מדוע לא עוזרים ליהודים שנשארו מאחורי מסך הברזל. "מדוע אתם שותקים?" – משחזר הרב משה לברטוב את השיחה ההיא, "הרי ברוסיה נשארו רבים מאנ"ש שפשוט אין להם מה לאכול, ויש ביניהם גם כאלו שקיבלו רשות לעזוב את רוסיה אלא שאין להם כסף עבור כרטיסים וההוצאות השונות הנלוות".

לא נעים היה לשמוע את הביקורת, אולם היא היתה נכונה וצודקת, והחסידים התעוררו לעזרה. "כשאנחנו היינו ברוסיה" – ממשיך ר' משה לברטוב לספר – "קיוונו לקבל איזו עזרה מחוץ לרוסיה. זכורני שלאחר המלחמה, כשהפולנים קיבלו חבילות מחוץ לרוסיה קינאנו בהם, משום שלהם היה מותר לקבל חבילות בתור אזרחי פולין, אבל לאזרחים רוסיים היתה סכנה לקבל חבילות מחו"ל".

ר' לייבל מוצקין ור' משה מרוזוב נרתמו לענין וצירפו אליהם גם את ר' משה לברטוב ור' גדליה קראף ויחד החליטו להקים ארגון

לעזרה עבור יהודי רוסיה. בהתחלה זה אפילו לא היה ארגון מסודר, הם פשוט החליטו לאסוף כסף ומזה להכין חבילות למשלוח. הם אספו כסף בבתי הכנסיות ואנ"ש פתחו את ליבם עבור אחיהם שמעבר לגבול. עם הזמן הצטרפו אליהם גם החסידים ר' ישראל דוכמן ור' צבי אלימלך ע"ה שפלט, ויבלח"א ר' יהושע פינסון.

כשהארגון התחיל לעמוד מעט על כרעיו, החלו לחפש עבורו שם. בהתחלה חשבו לקרוא בשם "עזרה" או משהו מעין זה, אולם ארגון כזה כבר היה קיים, וכך נולד השם "עזרת אחים". "זמן מה לאחר מכן", מספר ר' משה לברטוב, "מצאתי באחד האגרות שגם הרבי הריי"צ הקים ארגון עזרה ליהודי



בריה"מ לאחר שעזב את רוסיה, ואף הוא קרא לו בשם "עזרת אחים", כך שבמידה מסוימת סגרנו בכך מעגל".

אלו חבילות שלחתם ליהודי רוסיה?

מובן שלא יכולנו לשלוח לחסידים שם סכומי כסף. קנינו אפוא חפצים שונים שמתאימים למכירה בשוק השחור כמו מצלמות, רשמקולים, בגדים וכדומה, ואנ"ש שקיבלו את החפצים היו מוכרים אותם בשוק ומהכסף הזה התפרנסו. את החבילות שלחנו דרך הדואר הרשמי. עם הזמן הצלחנו לברר למה עוד נזקקים אנ"ש והשתדלנו להוסיף לחבילות את הדרוש. עם הזמן החלו להגיע בדרכים שונות תגובות של הקלה ושיבועות רצון. לא אחת הצלנו משפחות אנ"ש מחרפת

רעב. לעיתים קרובות שלחנו גם אוכל כשר אותו שמנו בקופסאות שימורים. היתה לי בבית מכונה מיוחדת שסוגרת קופסאות שימורים ובתוכה ארזנו אוכל ואשתי היתה מטפלת בסגירת הקופסאות. גם זו היתה דרך מקורית להעביר דברים.

עם הזמן שיטות המשלוחים הלכו ונהיו מגוונות יותר. היתה תקופה שיצאו משם אנ"ש ואנחנו שלחנו להם מסר שעל כל 4 רובל שישאירו אחריהם שם עבור עניי הציבור (כמו בניית או שיפוצי מקוואות וכדומה) אלו היוצאים יקבלו מאיתנו דולר אמריקאי.

איך ידעתם לאן לשלוח את החבילות?

ר' מענדל מסר לנו רשימת כתובות של אנ"ש שם, ולאחר מכן הצליח לצאת גם ר' שמחה גורודצקי ע"ה ור' דוד אוקונוב שאף הוא הביא עמו רשימת כתובות מעודכנות של אנ"ש. אפשר לומר שכמעט כל החבילות הגיעו ליעדן, בהתחשב בביקורת הקפדנית שהן עברו ובעמלות המכס העצומות".

הפעילות של "עזרת אחים" קיבלה ממדים אחרים בעקבות הפתיחות המסויימת שנעשתה ברבות השנים מצד הממשל הרוסי שהתיר לתיירים לבקר ברוסיה. קודם לכן לא נתנו אישורים כאלו מלבד לבודדים ממש. את הסדק הצר הזה בחומת הברזל ניצלו אנשי "עזרת אחים" למשלוחים "מסוכנים" יותר.

אופיים של התיירים היה מגוון, החל ממשלחות רבנים מארה"ב שנסעו לבקר את הקהילות היהודיות בברית המועצות, וכלה באנשי עסקים, אנשי רוח ושחקנים שנסעו לרוסיה לצורך ענייניהם. "אני זוכר שהרב הולנדר שהיה אז רב צעיר נסע ושלחנו איתו חומר, וכמו כן שלחנו חבילות גם עם יהודי בשם המרס, חתנו של הזמר העולמי בוב דילן, שנעשה ברבות השנים בעל תשובה על ידי אחד מאנ"ש. פעם גם ניצלנו אנשי קולנוע מהוליווד שנסעו לעשות סרט ברוסיה, וגם איתם שלחנו חבילות מסוימות.

לא פעם התקשרו אלינו מעצמם אנשים שלא הכרנו וסיפרו שהם נוסעים לרוסיה ואמרו שאם צריך לקחת 'משהו' אם מסכימים לכך. היו גם יהודים חרדים שרצו שמות של יהודים שומרי מצוות כדי שיוכלו לאכול אצלם ולעזור להם במה שיוכלו.

את ההקלות שניתנו לתיירים ניצלו אנשי "עזרת אחים", וגם הם החלו לשלוח "תיירים". השליחים הראשונים שנסעו במסווה תיירים היו הרב צבי פוגלמן ורעייתו,

השלוחים בוואסטר, שדרכם נשלח משלוח רב ויקר.

החבילות ששלחתם עברו בצורה חלקה במכס הקפדני?

כלל לא. הבדיקות תמיד היו קפדניות, ובמקרים לא מעטים הצליחו המוכסים להניח את ידיהם על דברים חשובים. העברת המשלוח היתה תלויה לא במעט בתושייתו ובעורמתו של השליח. הנה מקרה לדוגמה, כשהרב פוגלמן נסע לרוסיה, ציידנו אותו בארבעה זוגות תפילין. היו מוכסים שידעו קודם לכן שיהודים מניחים שתי זוגות תפילין, רש"י ור"ת (אגב, היו כאלו שהניחו רק רש"י ושלחנו איתם זוג נוסף וביקשנו שיאמרו שזהו תפילין דר"ת...). המוכס עצר את הרב פוגלמן ושאל אותו 'מדוע ארבעה זוגות תפילין?' והוא ענה למוכס "שני זוגות בשבילי ושניים בשביל רעייתי..."

לעומת זאת היו מקרים ששלחנו חבילות, והשליחות לא צלחה בגלל חוסר תושייתם של הנוסעים. פעם נסעה משפחת תיירים מארה"ב לבקר ברוסיה ושלחנו איתם ארבע ק"ג מצות. כשהגיעו לגבול שאלו אותם 'מה זה? – זה אסור להכניס'. אנשי המכס הורו לראש הקבוצה ששייצאו יקחו איתם בחזרה את המצות. הללו כנראה לא היו מספיק מתוחכמים, או שפחדו מאד, וכשיצאו הם לקחו איתם את המצות בחזרה, וזאת על אף שהיו יכולים לומר שהם עצמם יאכלו את המצות במשך ימי הנסיעה...

מלבד התושייה שנדרשה מהשלוחים עצמם, השתדלו אנשי "עזרת אחים" להכין את החבילות למשלוח בצורה שלא יעוררו הרבה חשד, ובפרט את החבילות בהן היו תשמישי קדושה. באמצעות שיטות מגוונות, פשוטות אך מתוחכמות, הנחשפות כאן לראשונה היסודי אנשי "עזרת אחים" את מטרת המשלוחים.

הטליתות נשלחו למשל ללא ציטיות כשהן ארוזות בצורת מפת שולחן תמימה. גם טליתות קטנות נשלחו ללא הפסים השחורים שעל גבי הבד. לעיתים מזומנות נשלח גם צבע דיו שחור לצביעת תפילין.

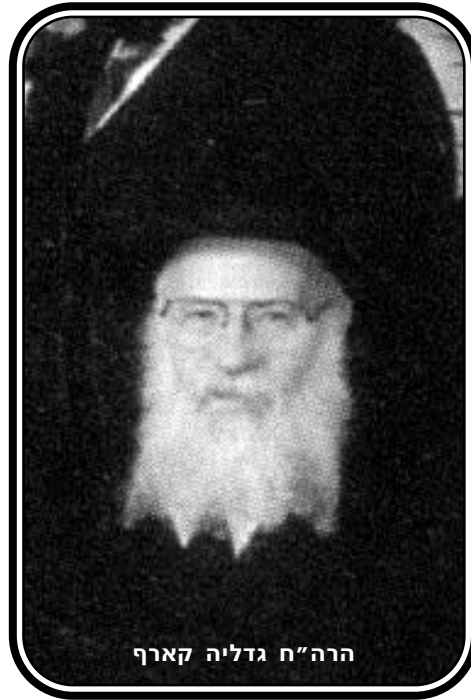
איך מסווים קופסת צבע של תפילין?
פשוט מאד, קנינו משחת נעליים נוזלית, שפכנו את תוכנו של הבקבוק ומילאנו אותו בדיו אמיתי. שלחנו גם גידי בהמה על מנת לתפור בהם 'בתיים' של תפילין. הגידים נגללו כמובן כחוטי תפירה רגילים... לפני חג הפסח שלחנו חבילות של מצות וקודם סוכות

לולבים ואתרוגים שהגיעו מאטליה".

ר' משה לברטוב לא מסתיר את הנוסטלגיות שבו כשהוא משחזר את מאורעות הימים ההם. "אלו היו תקופות אחרות" הוא אומר. "אני חייב לציין שאומנם אנשי "עזרת אחים" התעסקו במשלוחים הללו, אבל חלק חשוב ונכבד בעבודה הזאת עשו רעייתי ורעייתו של ר' גדליה קארף".

ספרי יהדות עברו בשלום?

כל הספרים שנשלחו תמיד עברו דפדוף ובדיקה קפדנית מצד המוכסים. בדרך כלל היינו קונים ספרים חדשים ביהדות, אבל ספרים חדשים תמיד עוררו חשד ולכן אשתי היתה מניחה דפי "קופי" כדי שילכלכו את הספרים, או שהיתה שופכת קפה כדי שיהיו כתמים על הדפים וייראו כספרים ישנים



הרה"ח גדליה קארף

ה הצלחות והאכזבות היו מנת חלקם של אנשי "עזרת אחים" שנשארו בניו-יורק ועקבו בדאגה אחר המשלוחים, ובפיהם תפילה שעזרה זו תגיעה ליעדה ובשלום. הרבה קשיים נערמו על כל צעד ושעל, החל בהכנת המשלוחים ממשיך באנשי המכס הנוקשים וכלה בנתינת כתובות של אנ"ש אליהן היו צריכים להגיע השלוחים.

לא פעם חשדו אנשי הק.ג.ב. בשלוחים שונים, שהחבילות שבידיהם אינם כה תמימות כפי שהציגו. התנאים והנסיבות השתנו מזמן לזמן וממקום למקום. "המכס שבשדה התעופה בלנינגרד היה ידוע כקשה ביותר", מספר ר' משה לברטוב, "אשתו של ר' מרדכי שרפשטיין היתה סוכנת נסיעות והיתה מסדרת חבילות תיירות למדינות סקנדינביה.

באחד הימים החליטה לנסוע לשם בעצמה ומשם לנסות להכנס ללנינגרד ולבקר את קרובי משפחה שהיו בעיר. קודם הנסיעה היא באה אלינו והציעה את עצמה לקחת חבילה עבור יהודים נצרכים. נתנו לה כמה ספרי יהדות למתחילים וכמדומני גם זוג תפילין.

היא הגיעה מפינלנד ללנינגרד בנסיעה יבשתית ובמכס הלנינגרדי בדקו את הספרים שברשותה. המוכס שאל אותה "את הרי לא יודעת לקרוא רוסית, אז למה הבאת את הספרים הללו?" הם חשדו בה והכניסו אותה לבנין שהיה נראה כמו בנין הק.ג.ב. שם חקרו אותה במשך כשלוש שעות, הם פשוט רצו להפחיד ולאיים עליה. בתום החקירה שיחררו אותה והזהירו אותה שלא תעשה פרופגנדה (בלגן).

היה פעם שמסרתם מצרך נחוץ והיה פחד אם זה יעבור?

כן. ארזנו פעם חבילות של נקניקיות כשרות כדי שיהיה להם מה לאכול, ומאיר ראדס שנסע עם אשתו לרוסיה לקח איתו נקניקיות בתוך קופסאות, המוכס לא אהב את הריח הזה ורצה להתפטר ממנו ושילח אותו לדרכו...

כשמאיר ראדס היה בברית המועצות קיבל מר' גרישא רוזנשטיין 'ביכל' חסידות כדי לנסות להבריח אותו מחוץ לגבול. כשהגיע למכס חיטטו לו כרגיל במזוודה, והמוכס שואל לפשר הביכל, הוא ענה שזהו ספר ישן שהביא עמו מארה"ב. שעות ארוכות חלפו עד שהניח את דעתם. מקרה דומה נוסף אירע, כשמישהו אחר, כמדומני ר' דוד וייטמן מברזיל, לקח מרוסיה הרבה ספרים ישנים כדי להביא אותם לרבי, ובמכס לקחו לו את הספרים והניחו על השולחן ואמרו זה אסור

ומשומשים שנלקחו לשם קריאה גרידא... הספרים ששלחנו בעיקר היו ספרי יהדות למתחילים, וכן סידורים, ספרי חסידות וספרים שיצאו לאור בהוצאת שמי"ר.

היו שנים קשות שממש קשה היה לעבור את הבדיקות, ולעיתים קרובות גילו שאלו ספרי דת והיו מסרבים בתוקף שלא להכניס את הספרים על אף כל הטענות שאלו ספרים שנועדו לשימוש אישי על מנת להוציאם לאחר מכן. לעיתים העברנו גם תרופות שונות עבור בריתות מילה שהיו זקוקים להם שם, במסווה פשוט של ציוד "עזרה ראשונה".

להוציא וזה אסור. ברגע מסויים כשלא שמו לב הוא חטף את הייכלי והחזיר אותו למזוודה שלו, וכך הצליח להבריח אותו החוצה.

קרה ואנשי הק.ג.ב. עצרו את אחד השלוחים?

בעיקרון זה לא היה פשוט לעצור תייר שיש לו דרכון זר, אולם היו מספר מקרים שאנשי הק.ג.ב. העיזו ועצרו את השלוחים לחקירה. פעם נסע ר' לייבל שפירא לאודסה, שם היה נתון כל הזמן למעקב, ובשלב מסויים נקרא לק.ג.ב. לתשאל. אני זוכר שגם ר' יצחק פלאק שנסע לחרקוב נקרא לנ.ק.וו.ד. וצעקו עליו למה יש לך קשר עם אזרחים רוסיים. את ר' יונה פרוס הפחידו בזה שאמרו לו שלא יתנו לו לצאת מרוסיה. הגדילו לעשות כשנסעו ר' מאיר גוטניק ויבלחה"ח ר' דוד ויכנין ובמסעם נעצרו וסגרו אותם לילה שלם בבנין הק.ג.ב. אולם בפועל שחררו אותם למחרת בבוקר. אין ספק שכל המאורעות הללו הפחידו את השלוחים.

לאחר האירועים הללו השלוחים הפסיקו להתעסק ב'הפצה'?

היו שנים שהמצב היה מתוח מאד ושרר פחד עד כדי כך שאנשים פחדו לדבר או למסור שיעורים. אולם במצבים רגישים, אם השליח הרגיש למשל שיש אחריו מעקב, השלוחים שאלו את אנשי המקומיים אם להמשיך, ואם הם ענו שהם לא מפחדים ורוצים להמשיך היו ממשיכים. השלוחים עצמם היו חסינים בגלל הפספורט האמריקאי, הפחד היה לשלומם של אנשי הרוסים.

א ין ספק שעיקר הזהירות נדרשה בתוך ברית-המועצות, במגעם של השלוחים עם אנשי במקום. אילו השליח היה נתפס כשהוא מדבר עם אחד מאנשי הלה היה נלקח מיד לחקירה שסופה מי ישרונה.

משום כך, אחד הכללים הנוקשים ביותר היה שלעולם אין שליח מצטייד ברשימת אנשי וכמובן לא רשימת כתובות. על השליח היה לזכור את הכתובות או לרשום בדרכי צופן שונים. גם חלק משיטות הצופן חושף ר' משה לברטוב כאן לראשונה. "כשהחסידי אליו נשלח השליח היה גר בעיר גדולה כמו מוסקווא או לנינגרד וכדומה, והיינו מוכרחים לרשום את הכתובות היינו נזהרים לרשום

ארוכה הכנו חבילות גדולות ושלחנו אותם בדואר הדיפלומטי של ארה"ב, ושם ר' גרישא רונשטיין דאג לשלוח אנשים מתאימים לשגרירות והם נכנסו לשם באמתלאות שונות ומתוך סיכון עצום והוציאו במספר פעמים את תכולת החבילות ששלחנו.

דרך נוספת היתה דרך יריד הספרים הבינלאומי שהתקיים במוסקווא, ודרכו הגיעו אליהם ספרי יהדות רבים. היו גם מגעים עם אנשי לשכת הקשר הישראלית, אבל לפועל לא יצא מכך כלום.

מן הראוי לציין, כי בתקופות מסוימות, התגוררו בעיירות שונות יהודים שזה עתה רק החלו להתקרב ליהדות וללמוד אותיות עבריות, וכבר לימדו אחרים את מה שידעו. הם גם היו מעבירים ספרי קודש מעיר לעיר תוך הסתכנות עצמית גדולה ומסירות נפש רבה. אחת שהצטיינה בכך היא מרת עלא קליין (גיסר) שהיתה נוסעת עם מזוודות מלאות ספרים מעיר לעיר.

בקודים שונים, כמו בא"ת ב"ש, אותיות עוקבות, או מחליפים את האותיות במספרים. לפעמים נתנו לשליח נגטיב מיוחד אותו היה צריך לפענח במועד המתאים והיה קורא את הכתובת הרשומה בו...

הדרך הטובה ביותר היה לומר לשליח את הכתובות ואת דרכי הגישה לבית ועליו היה לזכור אותם בעל פה. או שהיינו אומרים לשליח לקחת את הימטרו' זה וזה, לעלות כאן ולרדת שם ולפנות לצד מסויים, כך הדרכנו את השלוחים כדי שלא יצטרכו לשאול אנשים ברחוב שלא לעורר חשד.

מהיכן רכשתם בקיאות כה מדהימה ברחובותיה של מוסקווא?

כל חסיד שיצא מברית המועצות והגיע לארה"ב היינו שואלים אותו לכתובות של



א ין ספק שכל הפעילות החשאית הזאת שנמשכה למעלה מעשרים שנה דרשה

זהירות רבה. "לשכת עזרת אחים" לא פעלה מעולם כגוף חב"די רשמי מטעמים שונים. גם הפעולות לא נעשו בשליחות הרבי, אם כי כל פעולה דווחה לרבי קודם לכן. "תגובותיו של הרבי לפעולות הללו היו מעניינות", מסכם ר' משה לברטוב. "מי כמונו הרי יודע עד כמה השקיע הרבי מאמצים כבירים להקל מסבלם של יהודי רוסיה ולהוציאם משם, אולם מאידך התגובות לגבי דוחות הפעילות היו מסוייגות.

אתן לך דוגמא. בכל שבת בעת ההתוועדות היו אנשים שונים לוקחים בקבוק משקה עבור מקומות אליהם נסעו וכדומה, אבל כשמישהו נסע לרוסיה הרבי ציווה שלא להכריז על כך בשום אופן. פעם ר' לייבל מוצקין כתב לרבי שרוצים לשלוח לרוסיה מספר שלוחים והרבי ענה משהו בסגנון 'הרי כולם יודעים שאיני שולח שלוחים לרוסיה'. היה ניכר בבירור שהרבי נזהר מאד שלא יהיה קשר בינו לבין הפעולות לרוסיה.

בימים 'ההם' הרבי לא שלח ביוזמתו שליח לברית המועצות, מלבד אולי ר' בנימין כך שנסע לשליחות במדינות סקנדינביה וכשהיה שם שאל האם להמשיך גם לרוסיה וקיבל על כך אישור. הוא אכן נסע לשם

אנשי ומקבלים ממנו גם את דרכי הגישה למקום, ואת אלו מסרנו לשליח. לפעמים השלוחים היו מתקשרים לאותו חסיד או מקורב ומבקשים ממנו לבוא לאסוף אותם בגן ציבורי פלוני."

עם השנים השכילו אנשי "עזרת אחים" ליצור קשרים עם גופים רשמיים שהיו להם דרכי גישה מעבר למסך הברזל, כמו למשל מחלקת "אמנסטי" (ארגון זכויות האדם האמריקאי) במשרד החוץ האמריקאי ודרכם אל השגרירות האמריקאית במוסקווא. "היתה שם יהודיה דתיה" מגלה ר' משה לברטוב לראשונה, "שצילצלה אלינו וסיפרה שיש יכולת להעביר ספרים ותשמישי קדושה דרך הדואר הדיפלומטי. ואכן, במשך תקופה

מזווית אחרת...

לפני כשנה וחצי התפרסמה ב"בית משיח" כתבה על החייל החסיד "רי אלכסנדר לוקצקי", שהיה אחד הפעילים הבולטים ביותר במוסקוה, אודות החסיד ר' אברהם גנין. באותה שיחה עם ר' אלכסנדר ורעייתו, הזכירו שניהם את העזרה ששלח להם ר' משה לברטוב פעמים רבות, וליבם מלא תודה עד עצם היום הזה.

להלן קטעים אחדים, בהם סיפרו מהזווית שלהם, על המשלוחים שנשלחו אליהם מתוך מסירות נפש.

"הכסף לבניית המקווה הגיע מארה"ב. במשך תקופה ארוכה דאגו לשלוח לנו מכשירי חשמל, בעיקר מצלמות וטייפים והיינו מוכרים את זה בשוק השחור ובכסף הזה מממנים את הבניה. המצלמות הגיעו עם השלוחים השונים שהגיעו לרוסיה (צוחק) כדי לשפץ את מרינה רוציה (3 קומות) היה צריך למכור שש שבע מצלמות... – בפיהם של בני הזוג לוקצקי סיפורים ועדויות רבות משהותם של השלוחים במוסקוה. לא פעם ריגשה את בני הזוג לוקצקי מסירותם של השלוחים עבור יהודי רוסיה.

גניא לוקצקי: הרגשנו שיהודי רוסיה מונחים על הכתפיים של הרבי והוא דואג לנו. לא היה שבוע שלא התקשרו אלינו אנשים זרים ואמרו 'אנחנו חברים והגענו לרוסיה אנחנו רוצים להיפגש'... בכל פעם שתייר כלשהו נסע לרוסיה דאגו לשלוח איתו מוצרים שונים החל במוצרי חשמל למימון הפעילות וכלה באוכל כשר כמו נקניק, גבינה קשה ואפילו ממתקים. (נרגשת): הרבי דאג שתמיד יביאו משהו עבור החג או לנשים ואפילו מתנות לילדים. השלוחים גם התעניינו מה אנחנו רוצים למסור בארה"ב, כשכולנו מבינים למה הכוונה...

אלכסנדר: מה שמעניין שניצלו את נסיעתם של אנשים אפילו רחוקים מיהדות ואפילו רפורמים. לא פעם הגיעו אלינו יהודים רפורמים ואמרו לנו שפנו אליהם מעזרת אחים וביקשו להעביר מצרכים מסויימים ליהודי רוסיה. פעם אפילו הגיעו אלינו אנשים מהוליווד שהגיעו לרוסיה כדי לעשות סרט וסיפרו שהתקשרו אליהם מעזרת אחים וביקשו מהם להביא משהו עבור הילדים. אני מוכרח לציין כי מי שהיה אחראי על כל המשלוחים היה ר' משה לברטוב, שהתקשר אלינו פעמים רבות ותמיד התעניין מה חסר.

איך היו השלוחים יוצרים אתכם קשר?

בדרך כלל היו מטלפנים והיו מציגים את עצמם כ"חברים". ואז היינו מסכמים להיפגש במקום מוסכם, אם בתחנת מטרו מסויימת, או שרבים מהם העדיפו לבוא אלינו הביתה. רבים מהשלוחים היו מקבלים בניו-יורק תדריך מדוייק כיצד להגיע אלינו הביתה, העיקר כדי שלא יצטרכו לשאול אנשים זרים. הם ידעו לאיזה תחנת מטרו להכנס ובאיזה לצאת; לאיזה כיון לפנות ולאיזה אוטובוס לעלות ובאיזה תחנה לרדת, ומשם כיצד להגיע לרחוב שלנו ומספר הבית מדוייק.

אני זוכר שכשהרב נתן גוראריה שאל את הרבי בנוגע להדפסת התניא ברוסיה, לרבי היתה מזה קורת רוח רבה. את ספר התניא הדפיס ר' אלכסנדר (סאשה) לוקצקי שהיה אחד הפעילים הבולטים במוסקוה (ראה מסגרת). מקרה נוסף היה כשהקימו את הישיבה במוסקוה ושאלו את הרבי אם אפשר לקרוא לישיבה בשם "תומכי תמימים" והרבי הסכים, אולם כשהקימו את הישיבה בקייב הרבי הורה שישאלו את הנהלת הישיבה.

האם שלחתם עזרה גם לפעילות יהודית שלא של אנ"ש?

כן, שלחנו להם גם כספים ואמצעים שונים, הרגשנו שצריך לעזור להם על אף שבמידה ישירה או עקיפה זה היה על חשבון הפעילות החב"דית. לצערי היו גם כאלו שקיבלו מאתנו כספים לפעילות יהודית וכשיצאו מרוסיה נעשו ממש שונאי ליובאוויטש, אבל זו היתה שיטתו של הרבי, לעזור לכל יהודי בלא להסתכל לאיזה חוג הוא שייך.

גם לאחר שר' משה לברטוב מספר על כל הפעילות המרתקת שנעשתה מאחורי הקלעים, או ליתר דיוק במרתף ביתו, עבור יהודי רוסיה, אין ספק שעיקר גאוותו היא על היחלצותה של "עזרת אחים" למען יהדות רוסיה עם פתיחת השערים שם. עשרות ומאות אברכים מאנ"ש הפוזרים ברחבי העולם נרתמו למאמץ הגדול שנעשה עם הרמת מסך הברזל ונסעו לערים ולמדינות השונות בכל מדינות ברית-המועצות והפיחו רוח חדשה של התעוררות וגאווה בקרב יהודי העיר.

"כיום ב"ה פועלים בערים השונות שלוחים הפועלים במימון ובעזרת קרן "אור אבר" ו"כולל חב"ד" ועוד. אולם הנחשונות היתה שייכת ללא ספק ל"עזרת אחים" בראשות הרה"ח ר' משה סלונים ז"ל שלקח את הנושא קרוב לליבו באופן של "לכתחילה אריבער". בוודאי שגם היום זוכרים את הזכות הזאת ללשכת "עזרת אחים".

מדרך הטבע הפעילות החשאית פסקה, ובמקומה החלו בפעולות עזרה גלויה לשליחת שלוחים והקמתן מחדש של קהילות יהודיות. ר' משה לברטוב עצמו עוסק כיום בפעילות ציבורית אחרת, אבל הוא ממשיך לעקוב אחר הנעשה, אולם הפעם הוא לא קורה לזה "שם" – "מסך הברזל הורס ואינו עוד", הוא אומר וחיוך נעים של קורת רוח ממלא את איש מסירות הנפש הזה...

כשליחות מצווה וכהשתתפות בנסיעה ובפעולות שונות שנעשו שם. כשצלצל אלינו ר' נחום תמרין בסוף שנות הממ"ים והציע לקנות בית בכפר ליובאוויטש עבור הרבי, שאלנו על כך את הרבי והוא הסכים ואף הוסיף שיתן שליש מן הסכום. הבית הזה, שרבים מאנ"ש כבר ביקרו בו עלה אלפיים חמש מאות דולר.

מאידך הרבי התעניין מאד בנעשה שם, ועקב אחרי האנשים הפועלים שם. חלק ניכר מהאינפורמציה העברנו אנחנו, חלק הגיע על ידי אנ"ש שיצאו משם ונכנסו ליחידות, וחלק בדרכים אחרות.

היו מקרים שהרבי כן הגיב בצורה ישירה.

והצליח מאד. יש לו זכרון של פוטוגרף, כל מה שראה ושמע 'צילם' במוחו. הוא זכר היטב את כל השמות והכתובות באורח פלא.

כל הפעילות שעשיתם כתבתם עליה לרבי?

בוודאי, ברוב הפעמים התשובות היו קצרות כמו 'אזכיר על הציון', אבל לפעמים הרבי היה עונה על עניינים שונים שעמדו על הפרק. בכל פעם ששליח חזר מברית-המועצות הוא ישב וכתב דו"ח מלא ומפורט מכל מה שאירע בנסיעתו, דיווח על האנשים עמהם נפגש, על מצבם הגשמי והרוחני, ובדרך כלל גם דרכים כיצד לתקן דברים מסוימים.

הרבי גם היה נותן סכום כסף מסוים